

İNSANIN DEĞERLER EĞİTİMİ^[1]

Prof.Dr. Mehmet Zeki Aydın^[2]

Sümevra Tekin

Kendisi hakkında soru soran ve araştırma yapan tek varlık insandır. İnsan ilkçağlardan itibaren çevresini ve kendini incelemeye başlamıştır. Gözlerini önce gökyüzünün derinliklerine ardından kendine doğru çevirmiştir. Yaşadığı dünyayı ve sonsuz ufukları keşfe çıkan insan, gözlerini iç dünyasına çevirmekten ve varlığının sırlarını anlamaya çalışmaktan kendini alamamıştır. İnsan bir yandan ruhunun sonsuz derinliklerinde yol alırken, diğer taraftan duygularını, davranışlarını ve sonuçlarını sorgulamaya başlamıştır.

3.İnsan nedir?

4.İnsan nelerden oluşmaktadır?

5.Davranışlarımızın sebepleri nelerdir?

6.İrade eğitimi nasıl yapılabilir?

İnsanı anlamanın yolu ise, insanı oluşturan unsurları anlamaktan geçmektedir. Aslında İnsanın kendini tanıma konusundaki ilgisini ilk çağlara dek indirgeyebiliriz, ancak bu ilginin bir bilim dalı hâline gelmesi ancak yirmi yüzyıl almıştır.

Nedir insan? Bu konuda herkes kendi bakış açısına göre farklı bir cevap verecek ve verilen cevaplar ölçüsünce farklı yaklaşımlar görülecektir. İnsanı sadece kemik, et, dokular ve sinirlerden ibaret hâliyle maddî bütünlüğüyle algılayanlar olduğu gibi onun maddî varlığıyla birlikte manevî boyutunu da ele alanlar olmuştur. Buna göre insan görünen maddî yönüyle birlikte manevî yönü olan ruhtan oluşmaktadır. Ruh insanı diğer varlıklardan ayıran, insan olmanın gereğini ifade eden en temel özelliklerdendir.

Adler'e göre,^[1] "Yalnızca hareket eden canlı organizmaların bir ruhu olduğunu kabul ederiz. Ruhun serbest bir şekilde hareket edebilme ile doğal bir ilişkisi vardır. Bulunduğu yere kuvvetle kök salmış organizmaların bir ruhu olması gerekmez. Derinlere kök salmış bir bitkinin heyecanlarının ve düşüncelerinin olduğunu kabul etmek ne kadar tabiatüstü bir şey olurdu! Bir bitkinin, hiçbir şekilde kaçmamayacağı bir acıya katlanabilmesini ya da hiçbir zaman kurtulamayacağı bir şeyin önsezisini duyabilmesini düşünmek! Akli ve özgür bir iradesi olduğu varsayımına dayanmak; ama aynı zamanda, bu bitkinin özgür iradesinden hiçbir şekilde yararlanamayacağını önceden kabul etmek! Bu şartlar altında bitkinin akli da iradesi de ister

istemez kısır bir halde kalmış olurdu.” Bu ifaden de anlaşılacağı üzere insan olmak ruha, akla, iradeye, hürriyete ve sorumluluğa sahip olmak demektir. İnsan sahip olduğu bu niteliklerle donanarak özgürce hareket eder ve ortaya koyduğu eylemleriyle değerlendirilir. Gökteki gezegenlerden yerdeki karıncalara dek her varlığın bir yaratılış gayesi olduğu gibi İnsanın yaratılışının da bir gayesi vardır. “İnsanın ruhsal hayatı, gayesi ile belirlenmiştir. İnsanın bütün etkinlikleri her zaman için var olan belli bir gayeye doğru yönelmedikçe, etkinliklerini belirleyen, değiştiren ve sürekliliğini sağlayan bir gaye bulunmadıkça hiçbir İnsanın düşünmesi, istemesi ve hayal kurması mümkün değildir.”^[2] Nitekim İnsanın bir gayesi olmaksızın yaşaması da mümkün değildir. Hayatta hiçbir gayesi olmaksızın yaşayan insanların karşılaştıkları, yaşadıkları olayların ağır yüküyle ezilerek hayatın yükünü taşıyamadıkları ya da hiçbir amaç taşımaksızın öylesine yaşadıkları görülecektir. İnsan olmanın anlamı yaşama gayesini anlamaktır.

Eğitim, bir yetiştirme faaliyetidir. Şüphesiz bir insan yetiştirmek hiç kolay değildir. Teknik anlamda ve yapılan işi açıklaması yönünden, eğitimin davranış değişikliği olarak alınması eğitimcilerle kolaylık sağlamaktadır. Davranış değişikliği demek, bir kişinin, eğitim görmeden önceki davranışlarıyla eğitildikten sonraki davranışlarında farklılaşma görülmesi demektir.

Davranış, en genel anlamıyla canlının görülen ve görülmeyen tüm hareketlerine denir. Bu anlamda, İnsanın yürümesi, oturması, kalkması, konuşması, bisiklete binmesi, bilmesi, düşünesi, sevinmesi, nefret etmesi, duyguları, alışkanlıkları, tutumları, becerilerine davranış diyoruz. İşte bunlarda kalıcı yani sürekli bir değişiklik olmasına öğrenme, bunları değişiklik oluşturma sürecine de öğretme denir. Bu nedenle, insan özelliklerini, ihtiyaçlarını ve davranışlarını bilmekte fayda vardır. Elbette yetişecek bir İnsanın hayatının tüm yönleriyle ele alınması mümkün değildir. Ancak bu konuda birtakım genel ilkeler vermek mümkündür.

İNSAN DAVRANIŞLARI

Bu bölümde insan davranışlarını ve bu davranışları meydana getiren etmenleri inceleyeceğiz. Davranış insan olmanın en önemli ölçülerindedir. Öyle ki insan, gerçekleştirdiği davranışlardan sorumlu tutulmaktadır. Yapılan bir hareket, söylenen bir söz bazen İnsanın iç dünyasını yansıtabilmekte, o İnsanın değerini veya değersizliğini ifade edebilmektedir. "Hareket ve faaliyet canlılarda bilincin ifadesidir."^[3] İnsanı hareket eden diğer canlılardan ayıran özellik, onun davranışlarını akıl süzgecinden geçirerek bilinçle yapması ve bu davranışlarından sorumlu olmasıdır.

Hareketler öncelikle kendiliğinden (spontane) ya da bilinçli olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kendiliğinden faaliyetler, düşünmeye ve seçime muhtaç olmayan hareketlerdir ki, refleksler ile içgüdülerden oluşur. Bilinçli hareketler ise, düşünmeye ve seçime dayalı olan hareketlerdir. Eğer bilinçli hareketler tekrarlanma

sonucunda düşünmeye ve seçmeye gerek kalmadan ortaya çıkarsa bunlara da "alışkanlık hareketleri" denir.^[4]

İnsan, dünyaya geldiği andan başlayarak birtakım davranışlarda bulunur. Hayatın ilk günlerinde insan ağlar, bağırır, anlamsız sesler çıkarır, kollarını, bacaklarını oynatır. Daha sonraları, kişi büyüdükçe tepkileri, davranışları da nitelik ve tür yönünden değişir. İnsan davranışlarının, tepkilerinin bir kısmı daha doğuştadır. Örneğin acıkmak, susamak, esnemek, gerinmek, aksırmak vb. öğrenmeyle edinilmiş davranışlar değildir. İnsanda bir süre sonra çevresinden öğrendiği, çevresindeki insanların etkisi altında kalarak edindiği davranışlar görülmeye başlar. Örneğin kızmak, üzülme, sevinme, süslenme, beğenilme, acıma, sevmek vb. tepkiler öğrenme sonucu gelişir. Bu yüzden ki, özellikle kişiliğin temel taşlarının atıldığı hayatın ilk yıllarında İnsanın çevresi, çevresindeki etki sistemleri çok önem taşır. Çünkü bir insanı gerçekten insan durumuna getiren, insanca davranışların büyük bir kısmı, özellikle hayatın ilk yıllarında, içinde bulunulan çevreden öğrenilir. Üstelik bu etkiler öylesine derin ve güçlüdür ki, daha sonraları bunları değiştirebilmek, düzeltmek pek kolay olmaz. Bir insanı tanımak için, önce onun davranışlarını, davranışlarının altında yatan nedenleri çok iyi bilmek gerekiyor.^[5] Bu nedenleri bilen bir insan önce kendi ruh ve beden sağlığını koruması yönünden hayatını güvence altına alır ve kişilerarası ilişkilerini geliştirir.

İnsan davranışlarının temelinde içgüdüler ve refleksler bulunmaktadır. kendiliğinden, yani bilincimizin ve seçimimizin etkisi olmaksızın meydana gelen faaliyetlerin en basiti refleksler, onlardan daha ölçülü olanı da içgüdülerdir.^[6]

İnsanlarda görülen davranışlar nitelik yönünden farklı ayrıcalıkları gösterirler. Öksürmek, aksırmak, hıçkırma, titremek, esnemek, kızarmak, göz kırpmak, irkilmek, gerinmek vb. tepkilere refleks denir. Başka bir deyişle refleks, dıştan gelen bir uyarım sonucunda irade dışı yapılan bir tepkidir.^[7] Refleksler, beden yüzeyindeki duyu sinirlerinden birine yapılan uyarıya karşılık anında ortaya çıkan bilinçsiz bir harekettir.^[8] Refleksler genelde bizim gayretimize rağmen kendiliğinden ve uyarımın mahiyetine göre meydana gelir. Bir canlı türünün tüm üyelerinde doğuştan var olan, öğrenmeyle pek değişmeyen davranış (tepki) biçimine de içgüdü denir.^[9] İçgüdü, canlının ait olduğu türe özel olan doğal ve karmaşık bir faaliyet eğilimidir.^[10]

Refleksler ve içgüdüler arasındaki başlıca farklar şunlardır:^[11]

1. Genel olarak içgüdülere dayalı faaliyetler, reflekslere dayalı faaliyetlerden daha karmaşık ve bileşiktirler.
2. Refleksler, her zaman olmasa bile genellikle bilinçsizdir. Oysaki içgüdüye dayalı olan faaliyetler bazen bilinçsiz, ama çoğu zaman bilinçlidir. Yani içgüdüye dayalı uyumlar, nispeten bilince daha çok dayalı olur.
3. Refleks, dış uyarımın etkisine yöneliktir. Oysaki içgüdü içten gelen bir uyarıya bağlı bulunur.
4. Refleks her zaman ortaya çıkabilir. Ama içgüdüye dayalı fiiller kesintili ve nöbetlidir.

5. Refleksler tüm hayat süresince insanda her zaman ortaya çıkabilirler. Oysaki içgüdüye dayalı faaliyetler zamanla kaybolabilirler. Örneğin cinsel içgüdü yaş ilerledikçe veya cinsel işlevin sürekli ihmal edilmesiyle yok olabilir. Ama bir hastalığa dayalı olmaksızın yok olan bir refleks bulunamaz.

6. Refleksler, nedeni ve durumu ne olursa olsun birbirine benzer olarak belirirler. Oysaki içgüdüler nispeten değişkendirler. Nedene ve duruma göre değişik olarak ortaya çıkarlar.

Açlık, susuzluk, nefes almak, emmek vb. tepkiler içgüdüsel tepkilerdir. Fizyolojik (organik) ya da ruhsal dengenin değişmesi sonucu ortaya çıkan ve insanı tepkide bulunmaya zorlayan itici güce dürtü; insan davranışlarının doğmasını, oluşmasını hazırlayan itici güce de güdü denir.^[12]

İçgüdüye dayalı faaliyetle, zekâ ve iradeye dayalı faaliyeti birbirinden ayırmak her zaman kolay değildir. Genel olarak içgüdüye dayalı faaliyet bilinçsiz bir güçtür. Yani o faaliyeti yapmak için bilincin herhangi bir etkisi yoktur. Yapılan hareketlerden bilincin haberi bulunmuş olsa bile, bilinç onu kat etmiş değildir.^[13]

Dürtüler ve güdüler, canlıyı (organizmayı) bir davranışta, bir tepkide bulunmaya zorlayan uyarıcılardır. Organizmayı bazı davranışlara iten, zorlayan dürtüler ve güdüler birbirinden değişik ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkarlar. Bir İnsanın herhangi bir davranışını inceleyecek olursak, bu davranışının ortaya çıkmasında birçok güdünün etkisi olduğunu görürüz. İnsanları aynı davranışa iten güdüler, insandan insana değişmektedir. Öte yandan, aynı dürtü insandan insana değişen farklı davranışlara (tepkilere) neden olabilmektedir. Sağlığın korunması, açlık, susuzluk, dinlenmek, eğlenmek, ısınmak, serinlemek ve cinsel dürtü vb. uyarıcılar fizyolojik ihtiyaçlara; güvenlik, başarılı olmak, üstünlük sağlamak, merak vb. uyarıcılar fizyolojik ihtiyaçlara; sevmek, beğenilmek, kabul edilmek, bir yere ait olmak, bir arada yaşamak vb. uyarıcılar, da toplumsal ihtiyaçlara dayanır. Görüldüğü gibi burada bir uçta doğuştan gelen, öğrenilmemiş, fizyolojik nitelikteki dürtüler ve ihtiyaçlar vardır. Diğer uçta da sonradan öğrenilen, edinilen düşünüş biçimleri, tutkular ve alışkanlıklar vardır. İşte bunların tümü insanoğlunu hayat boyu her türlü etkinliklere sürükleyen itici güçlerdir.^[14]

Davranışları yönlendiren bir diğer etken olan içgüdüler ise, basit içgüdüler ve " karmaşık içgüdüler olmak üzere ikiye ayrılabilirler.^[15]

1. Basit içgüdüler, hiç değişik olmamak ve organizmanın ihtiyaçlarına doğrudan doğruya bağlı olmak özelliğini taşırlar. Korunma, beslenme, avlanma, hücum etme, savunma, göç etme, yerleşme, cinsellik ve yuva ile nesli koruma eğilimleri basit ve hayatsal içgüdülerdir. Bunların bir kısmı beslenmede olduğu gibi doğumdan hemen sonra belirir, bir kısmı da cinsellikte olduğu gibi zamanla ortaya çıkar.

2. Karmaşık içgüdüler, zekânın ve bilincin etkisiyle çağrışımları az çok dönüşmüş olan ya da yalnızca yetenek şeklinde bulunup, ataların eğilimlerine ve ancak bazı noktalarda ve genel hatlarıyla benzerlik gösteren içgüdülerdir.

İçgüdüyü yönlendiren ve davranışları belirleyen ihtiyaç ne demektir? İhtiyaç homeostatis kavramıyla ilgilidir. Canlı varlıklarda yaşamaya en uygun şartların belli ölçülerde ve kendiliğinden sürdürülmesini sağlayan mekanizmaya homeostatis denir. Bir İnsanın sağlam ve sağlıklı olarak yaşayabilmesi için, kandaki şeker oranı, su, oksijen ve beden ısısı gibi unsurlar belli ölçüler içinde bulunmalıdır. Bu oranlarda ve ölçülerde ortaya çıkan değişiklikleri insan hemen anlayabilir. Homeostatik denge durumundaki bir bozukluk, bir eksiklik hemen bir ihtiyaç olarak kendini duyurur. Homeostatik dengenin yeniden kurulabilmesi için ihtiyaçların hemen doyurulması, giderilmesi gerekir. İhtiyaç sonucunda organizmada gelişen, ortaya çıkan tepkilere dürtü ve güdü denilmektedir. Bir İnsanın beden ve ruh sağlığının yerinde olup olmamasının; dürtülerinin, güdülerinin, temel ihtiyaçlarının giderilmesiyle çok yakından ilgisi vardır. Bedensel nitelikteki dürtülerin, ihtiyaçların doyurulmaması sonucunda İnsanın ölmesine sebep olabilir. Ruhsal ve toplumsal nitelikteki güdülerin doyurulmaması, gereğince ve yeterince karşılanamaması belki İnsanın ölmesine neden olmaz, ama beden ve ruh sağlığının ciddi olarak bozulmasına, tedavisi, düzeltilmesi uzun zaman alacak bazı rahatsızlık ve hastalıkların gelişmesine neden olabilir.^[16]

Temel ihtiyaçların giderilmesinde şu iki husus unutulmamalıdır:

1. İhtiyaç neyse onun karşılığı verilmelidir. Örneğin para, sevgi ihtiyacını karşılamaz.
2. Güdüler doyurulurken denge hiçbir zaman bozulmamalı, aşırıya kaçılmamalıdır.^[17]

Güdülerini fizyolojik, ruhsal ve toplumsal güdüler olmak üzere üçe ayırabiliriz. Fizyolojik güdülere dürtüler de diyebiliriz.

1. FİZYOLOJİK GÜDÜLER / DÜRTÜLER

Fizyolojik dürtüler, İnsanın canlılığını koruyabilmesi, hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan güdülerdir. Sağlığın korunması, beslenme, dinlenme, eğlenme ve cinsel dürtüler bu ihtiyaçların başlıcalarıdır. Bir başka bakış açısıyla buna kişisel eğilimler de diyebiliriz.

Bu eğilimler; korunmak, sahiplenmek, özgürlük, onur, gurur, Övünme ve rekabettir.

Kişisel eğilimlerin konusu bizzat maddi ve manevi kişiliğimizdir. Bunlara bencil istekler de denir. İnsanın, dolayısıyla neslin devamını sağlayan bu isteklerdir. Kişiliğimize bağlı ve yönelik olup, asli veya ayrıntı, basit veya yüksek birçok isteklerimiz vardır ki, bunların en başında hayatımızı sürdürmeye yarayan yaşama arzusu, yani korunma isteği gelir.^[18]

a. Korunmak

Korunmak isteği hayatı sevmeye, acıdan ve ölümden kaçmaya sevk eden karmaşık bir istektir. İnsan, ne kadar kötü ve acı dolu şartlar altında olursa olsun yaşamak ister. İnsanların en büyük endişe ve çabası, ölümden kurtulmak veya onu mümkün olduğu kadar ertelemek için bir yol ve imkan bulmaya, çalışmaktır. Bu endişeye bağlı olarak açlığını giderme ve geçimini sağlama çabası, dünyadaki tüm insanların en önemli uğraşısıdır. Çağlar ve nesiller boyu insanlar yalnızca bunun için çalışmışlardır. Günümüzde de en iyi şartlarda

yaşayan insanlar için, bütün üretimlerin amacı hayatı sürdürme çabasıdır. Sayısız ticari faaliyetin yalnızca gıda üretip satmaya yönelik oluşu, insanların gıda alımı için dünyanın uzak ülkeleriyle ticari ilişkiler içinde olması, bu etkenin gücünü kavramamız için yeterlidir. Hayat mücadelesi, yaşama kavgası, ekmek davası dediğimiz çaba, korunmak ve varlığını sürdürmek eğiliminden kaynaklanmaktadır. Ölüm tehlikesi karşısında en cesur ve fedakâr insanların bile bazen ne müthiş korkular yaşadıkları ve ne aşağılık şartlara katlandıkları her zaman görülür. Bununla birlikte korunma içgüdüsünün, bazen eğitimden ve toplumdaki kazanılmış fikirlere ve ideallere yerini terk ettiğini görürüz. Sevdiği bir insanı veya ülkeyi, hatta tanımadığı bir kişiyi kurtarmak için hayatını tehlikeye sokan bir insan, böyle bir fikri eğilime bağlı kalmış demektir. Bu durumda uğruna hayatımızı verdiğimiz fikir, bizce korunmak içgüdüsünden daha büyük ve daha güçlü bir eğilim/istek haline gelmiştir. Hayati eğilimler veya organik ihtiyaçlar adı altında sayılan solunum, beslenme, uyku ve faaliyet ihtiyacı, gibi doğrudan doğruya varlığı koruma içgüdüsüne bağlı eğilimlerdir.^[19]

b. Sağlık

İnsanın beden sağlığıyla, ruh sağlığı birebir ilişkilidir. Birindeki rahatsızlık diğeri mutlaka etkiler. Yorgun, iyi beslenmeyen, yeterince dinlenememiş, uykusunu alamamış bedeninde bazı rahatsızlıkları bulunan bir insan istediği kadar zeki olsun, akıllı olsun; kafası mutlaka bu durumların etkisi altında kalır, gereği gibi çalışmaz. Çalışma hayatında ve insanlarla ilişkilerinde başarısız olur.^[20]

Sağlığımızın; beslenme, iyi gıda alma, uyku, dinlenme ve eğlenme gibi ihtiyaçların karşılanmasıyla çok yakın bir ilişkisi vardır. Bu ihtiyaçlar, bedenimizi ilgilendiren, fizyolojik nitelikteki ihtiyaçlar olarak görünürlerse de kişiliğimizin gelişmesi ve etkilenmesi, çevremize uyum ve insanlarla olan ilişkilerimiz üzerinde her birinin ayrı önemli etkileri görülür.^[21]

c. Sahiplenme

Sahiplenme isteği, korunma içgüdüsünün, beslenme ihtiyacının ve diğeri temel ihtiyaçların sonucu ve biçimlerinden biridir. Bu isteğin tüm insanlarda bulunduğu bilinmekle birlikte, geçimlerini kol gücüyle veya beyin gücüyle sağlayanlarda daha güçlü olması dikkat çekicidir. Örneğin bir işçi ürettiği malı, çiftçi yetiştirdiği ürünü, yazar meydana getirdiği eserini kişiliğinin bir parçası ve devam ettiricisi olarak gördüğü halde; elde ettiği bir fırsat sonucunda milyarlar kazanan bir borsacının bu meblağı aynı derecede sahiplenme isteği duyması oldukça kuşkuludur. Doğrusu bu şekildeki kazanç sahipleri mallarına diğeri insanlar gibi bağlı bulunmazlar.^[22] Babalarından kalan mirası sınırsızca harcayan mirasyedilerin durumu da sahiplenmeme duygusunun tipik bir sonucudur.

Bazen, mülkiyet/sahiplenme isteğinin birtakım maddelere ve eşyalara yönelik olması, koleksiyon zevki ve merakının ortaya çıkmasına; aşırılığı cimriliğe, saldırganlığı da kleptomani adı verilen çalma hastalığına neden olabilir.^[23]

d. Dinlenme ve eğlenme

Bedenin dinlenmeye de ihtiyacı vardır. Beden yorgunluklara bir noktaya kadar dayanabilir, ondan sonra ise gücünü kaybeder. Bu nedenle beden dinlendirilmelidir. Dinlenme hiçbir şey yapmadan bir yerde oturmak ve sırtüstü uzanıp yatmak değildir. Bir İnsanın sevdiği, hoşlandığı, ilgi duyduğu birtakım çalışmalara, uğraşılara kendini vermesi de onu dinlendirebilir.^[24]

Dinlenmek de eğlenmek de lüks değildir, bir ihtiyaçtır. Çalışan ve yorulan bir İnsanın en doğal hakkıdır. Bir zorunluluktur. Ancak dinlenmenin de eğlenmenin de dengeli bir biçimde sürdürülmesi gerekmektedir.^[25]

Dinlenmeyi sağlayan ve insanların en çok duyduğu ihtiyaç, uykudur. Beden ve ruh sağlığı için düzenli ve sağlıklı bir uyku, bir zorunluluktur. Uyku düzensizlikleri ruhsal sorunlara neden olabilmektedir.^[26]

e. Cinsellik

Cinsel dürtü İnsanın soyunu sürdürmesine yarayan ve insan hayatında çok önemli yeri olan güçlü bir dürtüdür. Yalnızca biyolojik değil, ruhsal ve toplumsal boyutu da vardır. Cinsel nitelikteki ilgi, merak ve tepkiler çok küçük yaşlardan itibaren görülmektedir.^[27]

Bazı psikologlar, cinsel dürtülerimizi iki grupta toplarlar. Biricisi varlığın korunması, diğeri de varlığın sürdürülmesidir. Bütün diğer isteklerin bu iki gruptaki dürtüyle yakın ve uzak ilişkileri ile değerlendirilebileceğini ifade eden psikologlar bu konuda tam bir görüş birliği içerisindeyler. Varlığın sürdürülmesi, yani neslin korunmasına yönelik olan istek cinsel istektir.^[28]

Cinsel isteğin kaynağı doğal olarak içgüdüdür ve hayatidir. Bitkilerde ve en basit hayvanlarda bile erkek ve dişi hücreler birbirlerine muhtaç olduklarından bilinçsiz de olsa aralarında cinsel çekimin var olduğu bilinmektedir. Hatta bazı fizyoloji uzmanları tek hücreli hayvanlarda bile cinsel çekimin bilinçli bir halde bulunduğunu ileri sürmüşler ve birleşme öncesi birbirlerini nasıl arayıp gerçek bir arzuya ve seçmeyle hareket ettiklerini tüm yönleriyle ortaya koymuşlardır.^[29]

Cinsel arzu, cinsel dürtüden bağımsız olarak da mevcut olabilmektedir. Dini, ahlaki, geleneksel kural ve alışkanlıklar, cinsel isteğin belirmesini engelleyebilir; neslin korunmasını sağlayan duygular, duyular ve hareketler, toplumda bir dereceye kadar utanılacak ve kızılacak durumlar yargısını güçlendirebilir. Öte yandan hayat, sürekli o arzuyu kışkırtacak nedenlerle doludur. Eğlence yerleri ve şekillerinden başka, güzel sanatların tüm dalları, edebiyat, roman, tiyatro, sinema ve iletişim araçları da cinsel istekleri sürekli kışkırtacak unsurlarla doludur. Cinslerin karışık olarak bulunduğu ortamlar da aynı uyarıları daha güçlü bir şekilde yaparlar. Bunun sonucu olarak bazen, cinsel istek adeta bir saplantı ve toplumsal bir duygu haline gelmektedir. Bu nedenle fiziksel bir şekilde tatmin edilmeden önce bile karşılıklı konuşmayla, müzikle ve hayalle açık veya kapalı bir şekilde düşünsel uyarımlarla da tatmin edilmektedir. Hayatımızın tüm alanlarında değilse bile en azından bazı dönemlerinde hemen tüm duygusal ve düşünsel olayların eksenini cinsellik dürtüsü olmaktadır.^[30]

Gençlere cinsel istek ve dürtülerini denetim altına alabilmelerinin yöntemleri öğretilmeli ve bu sebeple yanlış adımlar atmadan rahat ve huzur dolu bir hayat sürmeleri sağlanmalıdır.^[31]

2. RUHSAL GÜDÜLER

Güven duymak, başarılı olmak, üstünlük sağlamak ve merak ruhsal güdülerdendir.

a. Güven

İnsanların, yeme içme gibi temel fiziksel ihtiyaçlarının hemen ardından, güven ihtiyacı gelmektedir. Fiziksel ihtiyaçlarımızın fazlasıyla temin edilmiş olması bile, güven ihtiyacının önemini azaltmaz. Düşman korkusu, saldırı beklentisi, ölüm tehlikesi İnsanın tüm hayatını mahvedebilir.

Huzursuz ve dengesiz olan, uyumsuz davranışlar sergileyen insanların tutumlarının nedeni yaşadıkları güvensizlik duygusudur. İnsan dünyaya geldiği ilk gün kendisini büyük bir boşluk ve güvensizlik duygusu içinde bulur. Bu nedenle insan, hayatının ilk günlerinden itibaren güven içinde olmayı arzulamaktadır.^[32]

Güven duyma ihtiyacı insanların davranışlarını şu yönlerden etkiler: Geleceklerini güvence altına alıp kimseye muhtaç olmadan yaşabilmek için iyi bir öğrenim görmeye; bir iş güç sahibi olup para kazanmaya ve para biriktirmeye; sağlıklı yaşamak, hasta olmamak için sağlıklarına önem vermeye, beslenmelerine özen göstermeye, dinlenmeye; her türlü tehlikelerden korunmak için tedbirli ve dikkatli olmaya; evlerine, ailelerine bağlılık duymaya zorlar.^[33]

Kendisine güveni olmayan bir insan başkalarına da kolay kolay güvenemez. Güvensizlik duygusu insanı umutsuzluğa, karamsarlığa iter. Güvensizlik duygusu içindeki insanlarda görülen ve sahiplerini öteki insanlarla olan ilişkilerinde güç ve kötü durumlara sokan belli başlı davranışlar ise şunlardır: bencillik, kıskançlık, itaatsizlik, kabadayılık, övünççülük, atıcılık, çevresindekilere tepeden bakmak, onları küçük görmek, çevreyi rahatsız ve tedirgin edici davranışlarda bulunmak güvensizlik duygusu içindeki bir insanda görülen niteliklerdir. Yine çekingenlik, korkaklık, şüphencilik, içedönüklük gibi nitelikler de güvensizlik duygusu içindeki insanlarda görülmektedir. Bu niteliklere sahip insanların insanlar arası ilişkileri de sağlıklı olmayacaktır.^[34]

Güvensizlik duygusunu aşmak için bir insan kendini iyi tanımalı, bilgi ve yetenekleri (resim, müzik, spor gibi) geliştirilmeli, insanları sevmeye, sayma gibi yönlerden güçlendirilmelidir.^[35]

Birçok yönden güçsüz ve yetersiz olan insanoğlunun tüm hayat boyunca sürdürdüğü uğraşının adı; başarılı olarak, üstünlük sağlayarak güçsüzlüğünün üstesinden gelebilmektir.^[36]

b. Ahlakî Eğitim

Ahlak duygusu, bir şeyi yapmak veya bir şeyden çekinmek konusundaki açık veya kapalı bilinçtir. Bu duygu bir hareket veya durmayı kapsar. Bir fikir veya muhakemeye dayalı olmadan adeta içgüdü halinde bir güçtür. Açlık ve susuzluk gibi doğal ve zorunludur. Bütün eğilimlerde olduğu gibi bir güvene veya

vicdan azabı dediğimiz bir güvensizliğe yönelik olur. Doğal ve zorunlu olması fikri alanda değil, davranış alanındadır.^[37]

Bazıları, insanda iyiyi ve kötüyü hiç yanılmaz bir şekilde belirleyen "vicdan" adında özel bir yetinin varlığını ileri sürerler. Bazı psikologlar, böyle metafizik bir ölçünün varlığını kabul etmez. Vicdan, yani ahlak duygusu, zihinsel ve duygusal yeteneklerin bir bileşkesi olabilir. Bu durumda bu yeteneklerin insanda oluşumuna neden olan etkenler, vicdanın da şekil ve yönünü belirleyecektir.^[38]

Ahlaki vicdanın oluşumunda kusursuz bir fitratın, aklın ve kalıtımın da etkisi olabilir. Ama en güçlü etken, kuşkusuz eğitime ve sosyal çevreye bağlıdır. Nitekim psikologlar, sosyologlar, ahlak duygusunun kaynağını, sosyal çevrenin birey üzerindeki sürekli etkilerine bağlarlar. Doğrusu toplumun inançları, gelenekleri ve anlayışları birey üzerinde o kadar etkilidir ki, bunları incelemeye ve tartışmaya gerek görmeksizin kabul etmiş bulunur ve bu unsurlardan gelen buyruklar, birey için adeta içinden gelen bir ses ve kalpten doğan bir emir şeklinde bulunur.^[39]

c. Başarılı olmak

Hemen hemen her insanda az ya da çok olarak bulunan bir eksiklik ve yetersizlik duygusu, onu yaşadığı sürece sürekli olarak başarılı olmaya ve kendini çevresine böylece kabul ettirmeye zorlamaktadır. Kişi böylece eksikliğinin, yetersizliğinin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Bu yüzden de İnsanın en büyük korkusu hangi işte ve hangi durumda olursa olsun başarısız olmak, hata yapmaktır. Her İnsanın başarılı olabileceği yanlar, alanlar vardır. Tüm sorun, İnsanın bu yanlarını bilmesi, tanıması açısından bulunduğu durumdur.^[40]

Eğer insanların başarılı olmalarını istiyorsak, onlara önce başarının tadını tattırmalı, onlara başarılı olabilecekleri iş ve hizmetler vermeliyiz.^[41]

d. Merak

İnsanların ruhsal ihtiyaçlarından biri de merak duygusudur. İnsanlar çevrelerini, çevrelerinde olup bitenleri tanımak, anlamak ve öğrenmek için büyük bir istek duyarlar. Bu istek insanlarda dünyaya geldikten kısa bir süre sonra ortaya çıkar ve ölünceye kadar sürüp gider.^[42]

İnsanın yapısında, her şeyin kendi istediği gibi olması, ondan başka hiçbir şeyin olmaması eğilimi vardır. Fakat bu mümkün değildir. Bu nedenle insan her şeyin kendi emrinde, tasarruf ve iradesinde olmasını ister. Ancak bu da mümkün değildir. İnsan, varlıkları hâkimiyet altına alamayınca onları incelemeye kendini adanmıştır. İnsan bitmek bilmeyen bir merak duygusuyla, varlıkların yapısını, olağanüstü ve bilinmez özelliklerini araştırır.^[43]

Anlamak ve bilmek ihtiyacı, yani içgüdüsel haldeki merak isteği, bütün hayat boyunca devam eder. Kişilere ve yaşlara göre az veya çok derecelerde bulunabilir. Aynı şekilde ilgilere göre de değişiklik gösterebilir. Zaten kişisel ilgilerimiz, meraklarımızın yönelimi demektir. Bulduğu bir nesneyi koklayıp

kariştiran bir hayvanın merakından, en yüksek gerçekleri araştıran bir bilginin merakına varıncaya kadar, bu işteğin çok değişik Őekilleri ve dereceleri vardır. Bu tespite göre öğrenme işteği, bilgi aşkı, bizi nesnelere tanımaya, kelimenin tam anlamıyla daha iyi tanımaya yönelten merak işteğinden başka bir Şey değildir.^[44]

Keşifler, buluşlar, inceleme ve araştırmalar hep insanoğlunun duyduğu merak sonucu yapılmıştır ve yapılmaktadır. Bu uğurda birçok bilim insanı hayatlarını bile tehlikeye sokmuşlar ya da bu yolda canlarını vermişlerdir. "Neden? Nasıl? Nerede? Ne biçim?" gibi soruların peşine takılan ve bu soruların cevaplarını yılmadan yorulmadan arayan, büyük bir sabır içinde gece gündüz çalışan bilim insanları bu çalışmalarının sonunda bilim alanına, uygarlığa ve insanlara çok değerli ve yararlı görüşler, buluşlar getirmişler, yeni ufuklar açmışlardır. Merak ihtiyaçlarını doyrurlarken insanlar, kötü, tehlikeli ve hiç ummadıkları durumlarla da karşılaşabilirler. Sigara, alkollü iki ve uyuşturucu maddeleri kullanmayla ilgili alışkanlıkların birçoğu merak sonucu başlar. Yine cinsel konularla ilgili olarak duyulan bazı meraklar da birçok kimselerin başına iş açmaktadır. İnsanlarda yasaklanmış konulara duyulan merak daha yoğundur.^[45]

e. Gurur ve vnme

Kibir ve gurur, bireyin kendi değerliği hakkında aşırı bir kanaate sahip olma eğilimidir. Kibirli ve gururlu biri kendini herkesten üstün görür. Kibir ve gurur hali bireyin kendisini daha yüksek ve daha değerli göstermesine yarayan birçok organik hareketlerle de belirir. Solunumun güçlü olması, göğsün genişletilmesi, burun deliklerinin açılması, vücudun ve başın dik durması, kendinden emin bir tutumla yürüyüş, ağzın kapalı ve dişlerin sürekli sıkılmış olması gibi belirtiler kibir ve gururun belirtileridir. Övünme, başkalarının hakkımızdaki takdir ve övgüsüne karşı Fazla eğilimli olmayı ifade eder. vnmeyi seven kişi, takdir edilmek gayretiyle vasıflarını, başarılarını sürekli ne çıkarmaya çalışır ve başkaları için önem taşımayan ayrıntılar vesilesiyle övünmek ister. Kibir ile övünme arasındaki fark, kibirli ve mağrur birinin kendine karşı aşırı büyüklüğü olduğu halde; vlmek istenen kişide bu büyüklenme duygusu pek var olmayıp, o ancak başkaları karşısında değerli görünmek ister. Çoğu kez övünen kişiler kendi eksikliklerini çok iyi bildikleri için, dıştan mutlu görünmelerine rağmen, ilerinde sürekli elem duyarlar. Değerersizliklerini hissetmekten doğan derin bir acıyla kıvranırlar.^[46]

f. Gzelliğ İşteği

Gzelliğ işteği, İnsanın güzelliğe karşı tutkusunu İfade eder. Bu durumda "güzel" bizim idealimize uygun bir Őeydir. Bu ideal bizce bilinçli veya bilinçsiz olabilir. Bu yapısından dolayı gzelliğ anlayışı kişilerin alışkanlıklarına, düzeylerine ve eğitimlerine göre değerir. Çirkinlik, güzelliğin eksikliğinden değeril, gzelliğ vasıflarına zıt olmasından doğmaktadır. Bir düşünür Őöyle der: "Sanat, bütün hazların (zevklerin) kaynağı, tüm faziletlerin çiçeği ve varlığın kendi payıma insan hayatı için bir türlü keşfedemediğim anlamıdır."^[47]

3. TOPLUMSAL GÜDÜLER

Sevgi (sevmek ve sevilmek), başkaları tarafından beğenilmek, kabul edilmek, bir yerde bir yeri ve değeri olduğunu bilmek, bir arada yaşamak, özgür ve bağımsız olmak toplumsal güdülerin başlıcalarıdır.

a. Sevgi (Sevmek-Sevilmek)

Sevgi, başkasının benliğinde kendimizi sevmedir.^[48] İnsanoğlunun hayatında bu ihtiyacın çok yüce, önemli ve değişik bir yeri ve etkisi bulunmaktadır. İnsanlar arasında görülen uyumsuzlukların, huzursuzlukların, kavga ve çatışmaların, birçok ruh ve beden hastalıklarının oluşumunda, temelinde bu ihtiyacın doyurulmasıyla ilgili dengesizlikler, ölçsüzlüklerin; sevgisizliğin, insandaki sevgi yokluğunun çok büyük etkisi ve katkısı olduğunu ortaya koyan binlerce örnek vardır.^[49]

İnsanlar arasındaki barış ve huzurun temel şartı insan sevgisidir. İnsanlar hemcinslerine gerekli, gereksiz birçok şeyi öğretmeye çalışmış ve bu çalışmaları sonucu uygarlık alanında akıl almaz yenilikleri getirmişler, gelişmişler, yükselmişler, ama bu arada çok önemli bir noktayı ihmal etmişlerdir. İnsanlar sevgiyi, uygarlıkların ancak insanların birbirlerini sevmeleri sayesinde ayakta durabileceği gerçeğini öğretmeyi unutmuşlar.^[50] İçinde sevgi olmayan, insanları sevmeyen bir İnsanın robottan hiç farkı yoktur. Böyle bir varlığa her şeyi yaptırabilmek mümkündür. Sevgiyi benimsemiş, sevgiye inanmış ve onu içinde taşıyan bir insandan korkulmamalıdır, çünkü böyle biri barış ve huzurun güvencesidir, bu İnsanın içindeki insan sevgisi, onu her türlü kötülüklerden korur.^[51]

Çocukluk yıllarından başlayarak ailesi ve öteki insanlar tarafından yeterince sevgi ve yakınlık görmemiş, değer verilmemiş, bir kenara itilmiş insanlar, daha sonraları giderek insanları sevmeyen, insanlardan uzak duran, onlardan hoşlanmayan, soğuk ve yalnız bir kimse durumuna gelirler. İnsanları sevdiğini, onlara değer verdiğini, saygı duyduğunu davranışlarıyla ortaya koyan bir kimse ise, bunun karşılığını insanlar arasında sevilen biri konumuna gelerek alır.^[52]

b. İlgi Duyma

Başkasını düşünmenin en basit şekli ilgi duymaktır. İlgi, başlangıçta bilinçsiz ve adeta organik bir haldedir. Gülen bir İnsanın bizde gülme isteği uyandırması; uygun adımlarla yanımızdan geçen bir taburun bizde de düzgün adımlarla yürüme isteği uyandırması bu tür bir ilgilenmedir. Kapısının önündeki kurumuş bir çiçeğe hiçbir dikkat ve ilgi duymaksızın biraz su veren biri, ertesi gün o çiçeğin canlandığına dikkat edince yavaş yavaş ilgi duyar ve bu kez o çiçeğe özenle bakmaya başlar ki, oluşan bu ilgi sevgi dolu ve dostça bir sempati demektir. İlgi duymak çeşitli düşünsel örneklerle karşılaşınca, tekrarlanıp birikince genişler ve gelişir; merhamet, yardımseverlik ve fedakârlık gibi şekiller kazanır. Bir kişiye, bir şeye veya bir kavrama karşı dostça bir ilgi duymamız, onda bizim zevklerimize, alışkanlıklarımıza ve ideallerimize uygun noktaları fark etmemizdir. İnsanın toplumsal doğasından kaynaklanan ve sosyal eğilimlerin temelini oluşturan ilgi; insanı çevreleyen en yakın gruplardan başlayarak, en uzak insan topluluklarına kadar genişler. Aile, millet, vatan ve insanlık bağları, ilginin seçimine ve tercihe muhtaç olmayan; dostluk ve aşk ise, seçime ve tercihe dayanan biçimleridir.^[53]

c. Başkaları Tarafından Beğenilmek

Bu güdü, insanoğlunun çok küçük yaşlardan itibaren öğrenmeye başladığı, ömür boyunca sürüp giden ve insan hayatında çok önemli yeri olan bir güdüdür. İnsan, çevresindekiler tarafından sevildikçe, beğenildikçe, adam yerine konuldukça kendine olan güveni artar, kendini güçlü hisseder, sevinir, huzur ve mutluluk duyar. Saygınlık kazanmak, beğenilmek isteği insanları; giyim ve kuşamlarına özen göstermeye, iyi ve başarılı bir öğrenim yapmaya, iyi bir iş güc sahibi olmaya, iyi bir yuva kurmaya zorlar.^[54]

Yapılan bir hizmetin beğenilmesi, yeni alınan bir kıyafetin beğenilmesi bizi çok mutlu eder. Tanıdığımız birinin yolda karşılaştığımızda bizi görmezlikten gelmesi; birinin adımızı unutması ya da bizi başka bir adla çağırması; arkadaşlarımızın, yakınlarımızın çağrıldığı bir yere bizim çağrılmamamız; bir başarımızın sevdiğimiz ve arkadaşlarımız tarafından kutlanmaması; çalıştığımız yerde bize hiç değer verilmemesi; herkesin içinde azarlanmak, küçük düşürülmek, değer verilmemek gibi durumlar bizi üzer ve kırar. Biz nasıl başkalarının bize verdiği değer oranında onları seviyor, onlara değer veriyorsak, başkalarının da bizim kendilerine verdiğimiz değer oranında bizi seveceklerini, değer vereceklerini hiç unutmamalıyız.^[55]

d. Kabul Edilmek: Bir Yerde Bir Yeri ve Bir Değeri Olduğunu Bilmek

İnsanlarla bir arada yaşamayı öğrenen ve buna her geçen gün iyice alışan insan, zamanla çevresindekilerin kendisini kabul etmelerini, aralarında kendisine de bir yer ve bir değer verilmesini arzu eder, bekler. Aile bireyleri, akrabaları ve arkadaşları tarafından aranmak insanı mutlu eder, ona büyük bir haz verir. Bir ayrılıktan sonra, dönüşünde arandığını, yokluğunun hissedildiğini duymak, öğrenmek İnsanın çok hoşuna gider. Evde, okulda, işyerinde bir işe yaradığını, kendisinden yararlandığını, sevilip arandığını böylece bir yeri ve bir değeri olduğunu gören bir insan mutludur.^[56]

Bir İnsanın çevresindekiler tarafından kabul edilebilmesi için önce bazı özverilerde bulunması gerekmektedir. Güler yüzlü, anlayışlı, hoşgörülü, alçakgönüllü, eli açık, iyiliksever, yardımsever, bencil olmamak, daha çok başkalarını düşünen, hem iyi hem de kötü günlerinde insanların yanı başında olan ve insanların dertleri, sorunları ve üzüntüleriyle ilgilenen bir insan kolayca çevresi tarafından sevilen sayılan ve aranan biri durumuna gelir.

e. Rekabet

Rekabet, kendilerinden aşağı kalmamak ve onları geçmek için, bizimle aynı konumda olanları, aynı düzeyde olanları taklit etme hususundaki eğilim e denir. Benlik gelişip de insanda taklit ettiği kişiler gibi olmak, hatta onları geçmek arzusu oluşunca, rekabet meydana gelir. Rekabet duygusu, hırsı, kıskançlığı, hatta gizli kin duymayı doğurabilir, kibir ve gururu kışkırtabilir. Rekabetin meşru olan şekli, "kendi benliğiyle rekabet şeklinde alanıdır ki, bireyin başkalarıyla eşit veya onlardan üstün olma hususundaki arzusunu değil; kendi benliğinin önceki veya şu anki durumuna üstün gelmek hususundaki eğilimini ifade eder. Doğal olarak bu şekildeki rekabette, kıskançlık ve kin, gurur ve övünme tehlikesi yoktur.^[57]

f. Bir Arada Yaşamak

Hayat şartları insanların bir arada yaşamalarını kaçınılmaz bir zorunluluk durumuna getirmiştir. Ailemizi, arkadaşlarımızı, yakınlarımızı, komşularımızı arar, onlarla birlikte olmak, konuşmak, dertleşmek, gülmek eğlenmek ister böylece rahat ve huzura kavuşur, mutlu oluruz. İnsanları evlenmeye, yuva kurmaya zorlayan ihtiyaç da budur. Aile birliğini oluşturan kimseler arasındaki ilgi, sevgi, saygı, dayanışma ve bağlılık, insana bir arada yaşamanın en büyük hazzını ve güvenini verir. İnsan, bununla da yetinmez, ailesi dışındaki insanlarla da dostluk ve arkadaşlık kurar. İnsan ilişkilerinde ahenkle ve huzurla bir arada yaşamanın ön şartı, saygıdır.^[58]

Robenson Crusoe hikâyesinde, Robenson'un kazaya uğramış bir gemi enkazını karıştırırken, "keşke bir kişi kurtulmuş olsaydı..." diye feryat etmesi, İnsanın diğer insanlara olan ihtiyacını çok güzel ifade eder. Kendi cinsinden ayrı kalmak, insanlar için acıların en büyüğüdür.^[59]

g. Özgür ve Bağımsız Olmak

İnsan, baskısız ve özgürce yaşamak ister. Bu özgürlük ihtiyacı ve bağımsızlık aşkı her insanda değişik oranda mutlaka vardır. Çoğu zaman hükmetme isteği ve mücadele isteğiyle karışık olur. Başkaları üzerinde egemenlik kurmak ve bunun için mücadele etme isteği taşımak, özgürlük isteğinin aşırılığında kaynaklanır. Bu durum, kalıtımın, karakterin veya eğitimin etkisiyle meydana gelmiş olabilir. Özgürlük isteği, ilkel topluluklardan çok, yirminci yüzyılın modern toplumlarında daha belirgin bir şekilde görülmekte ve çağımızda toplumsal zorunluluklar karşısında isteğe bağlı bir itaatlilik biçimine dönüşmektedir. Bununla birlikte bazı aşırıya kaçan gruplar da sınırsız bir özgürlük mücadelesiyle öne çıkmaktadırlar. Ancak böyle sınırsız ve mutlak bir özgürlük isteyenlerin özgürlükten anladıkları, "sorumsuzluk, dolu kasalar, kumar ve çalgınca eğlence" dir.^[60]

İHTİRAS

Bir istek fazla bir şiddetle ve sürekli bir şekilde belirerek: bireyin tüm düşüncelerini ve hareketlerini aynı noktaya yöneltecek bir biçimde bulunursa "ihtiras" adını alır. Normal haldeyken istekler arasında az çok bir denge vardır. Bu denge bozulup da isteklerden biri aşırılık gösterir ve diğerlerinin zararına geliyorsa ihtiras meydana gelir. Bu nedenle "ihtiras, aşırı bir istektir" şeklinde tanımlanabilir.^[61]

Bütün ihtiraslarda bir çeşit algı yanılgısının, daha doğrusu idrak farklılığının varlığı dikkat çekicidir. Aşkta konunun güzelleştirilmesi, nefrette çirkinleştirilmesi hususunda bir eğilim vardır. İhtiras sahibi insan tutkulu olduğu konuya herkesten farklı bakar.^[62]

İhtirası ortaya çıkaran nedenler; kalıtım, ilk heyecan, alışkanlık ve o konuda gösterilen gayret olarak sıralanabilir. İhtirasların ortaya çıkışında kalıtımın da etkili olduğu bilinmektedir. İhtirasın ortaya çıkışına ikinci bir neden olarak, ilk heyecanın şiddeti gösterilebilir. İhtirasların kaynağında hemen her zaman unutulması mümkün olmayan bir heyecan anı mevcuttur. Üçüncü neden alışkanlıktır. Doğrusu her alışkanlık bir ihtiras oluşturmaz. Ama bazen alışkanlıklar insanı ihtirasa sürükler. Örneğin kumar tutkusu,

oyunun tekrarlanmasından ve kumarın bir alışkanlık haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. İhtiras için dördüncü bir neden, o konuda gösterilen gayrettir. Nitekim engeller katlanılması zor oldukları oranda da ihtirasları artırırlar. Bir sevdiğimizize iyilik yaptıkça sevgimiz artar, sevmediğimiz birine kötülük yaptıkça nefretimiz çoğalır.^[63]

İçki, kumar gibi kötü bir ihtiras ile ya da sanat, bilim ve vatan gibi yüce bir ihtiras etkiyle İnsanın ailesini kısmen, hatta tamamen ihmal etmesi mümkündür. Normal bir isteğin ihtiras haline etki eden etkenler, bizim ya içimizde ya da dışımızda bulunur. İçimizde bulunan etkenler, kalıtımlarımız, karakterimiz ve manevi oluşum biçimimizdir. Dışımızdaki etkenler ise, iklim, model, çevre ve zamanın şartlarıdır. Alman eğitim arkadaşlar, dostlar, okunan kitaplar, karşılıklı konuşmalar, temaslar ve ilişkiler, kısaca tüm yönleriyle sosyal çevre de ihtirasların uyanmasına veya gelişmesine neden olabilir.^[64]

Bütün isteklerimiz ihtiras haline dönüşme ihtimalindedir. İnsandaki beslenme ihtiyacı açgözlülük ve oburluk ihtirasına dönüşebilir. İçme isteği, sarhoşluk ihtirasına; sevgi, aşk ihtirasına; yurtseverlik, yabancı düşmanlığına ve ırkçılığa dönüşebilir.^[65]

Bu durumda ihtirasları da istekler gibi tasnif etmek mümkündür.^[66]

1. Kişisel, bencil, ihtiraslar: Oburluk, şehvet tutkusu, aşırı zevk duygusu, sefahat, tembellik, duyarsızlık, kumarbazlık, süslenme tutkusu, para tutkusu, 'iş tutkusu ve diğer ihtiraslar.

2. Toplumsal ihtiraslar: Yabancı düşmanlığı, ırkçılık, partacılık, grupçuluk, hemşericilik, kabilecilik, insanlık duygusunun aşırılığa kaçmasıyla doğan insancılık, kozmopolitik gibi ihtiraslar.

3. İdealist ihtiraslar: Bilim, düşünce, sanat ihtirası, taassup ve ideolojik saplantılar; kuruntular, kara sevda, melankoli gibi ihtiraslar.

İhtirasın olumlu yönleri de vardır. İhtiras, kişinin bütün gücünü, tek bir amaç için toplar ve faaliyette birlik oluşturur. Bununla birlikte ihtirasın değeri, amaca göre değişir. Eğer amaç yüce ise, o zaman ihtiras en güçlü ilerleme etkeni olur. Gerçekten de insanlığın ilerlemesi, insanların birbirini veya ilmi, sanatı, güzelliği ve iyiliği ihtirasla sevmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Hatta genellikle ihtiras akıl ve zekâyâ yol açar. Aklın yalnız başına bulmakta gecikeceği buluşlar için ihtiras kamçılayıcı olur. 'Ancak genel olarak ihtiras, zekâ ve irade üzerindeki etkisinden dolayı insandan, insanlık değerini oluşturan akıl ve özgürlüğü koparıp alabilir.^[67]

İhtiras Belirtileri

Tutkulu insanlar kolay fark edilirler. Bu konuda başlıca üç belirti sayılabilir:^[68]

1. İhtiras, belli bir kişiye veya hedefe doğru güçlü bir yönelimle belirir. Muhterisler bu yönelimi kolayca durduramazlar. Kumar salonuna koşan kumarbazların, meyhanelere koşan alkoliklerin, sevgiliye rastlanabilecek yerlere doğru yürüyen âşıkların hareketlerinde adeta bir yayla hareket eden bir makine hali

vardır. Bütün irade ihtirasın gücüne tabi olarak, insanı başka amaçlardan koparıp, ihtirasın yöneldiği amaca doğru adeta sürükler.

2. İhtirasın ikinci belirtisi fikri saplantıdır: "Dervişin fikri neyse, zikri de odur." atasözünün ifade ettiği gibi, bir ihtirasa esir. Olan kişi, konuşmalarında yalnızca kendi konusunu söylemek ve sadece o konuyu duymak ister. Bir muhteris (tutkun) iç analiz yöntemiyle kendini dinleyecek olsa, ihtirasının konusundan başka bir şey düşünmediğini fark edecektir. Bazen bu saplantı ters bir biçimde ortaya çıkar. Bu durumda ihtirasa temel olan kişi veya olgudan süreli uzaklaşmak ve ona karşı direnerek endişesi görülür.

3. İhtirasın üçüncü bir belirtisi de heyecanlardaki aşırı şiddettir. İhtiraslı kişilerin hazları ve acıları, normal kişilerin heyecanlarına kıyasla daha aşırı, daha düzensiz ve daha ölçsüz olur. Bu nedenle ihtiras, şiddetli heyecanlara bağlı olan kızarmak, sararmak, şaşırma, hiçkırma, ağlamak, kalp çarpıntısına uğramak gibi organik değişikliklere aşırı oranda maruz kalır.

SONUÇ

İnsanları hayvanlardan ayıran en temel özellik, iradeli davranışlarıdır. İrade, kişiyi bir şey yapmaya veya yapmamaya iten iç güç demektir. Diğer bir ifade ile irade, İnsanın hareket ve davranışlarını kontrol etme gücüdür. İrade, iki isteğin çatışması sonucu, bir an için asılı kalan faaliyeti, yüksek isteklere yönlendirmek suretiyle yeniden hareket geçirme sürecidir.^[69]

İçgüdüye dayalı faaliyetlerimizde uyarıyla, yapma aşamaları bilinçli olmasına rağmen düşünme, yani bir faaliyetin beyin merkezleri arasında üretim işleyişi tamamen bilinçsizce gerçekleşir. Oysaki iradi fiilde bu düşünme işlemi bilinçlidir ve iradenin belirgin özelliği de budur. Bu nedenle iradi faaliyet, benliğimizin neden olduğuna inanmış olduğumuz faaliyettir.^[70]

Günlük hayatımızın hemen her anında bir seçim/tercih yapmak durumundayız. Sabah evden çıkarken traş olsam mı olmasam mı, kravat taksam mı takmasam mı yoksa öbür kravatı mı taksam, işe arabayla mı gitsem, taksiyle mi gitsem? vs... Kravat takmaktan meslek seçmeye, bir fikri benimsemekten, inanmaya kadar bilinçli ve özgür olarak yaptığımız bütün eylemlerimiz, bir irade olayıdır. Yapıp yapmamak, onu veya bunu yapmak şeklinde ortaya çıkar.^[71]

İrade Arapça asıllı bir kelimedir. İstemek dilemek anlamına gelmektedir. Psikolojideki manası ister zihni olsun ister bedeni olsun bir eylemi "bilerek, hesaplayarak, kendi kendimizi kontrol ederek, önce karar verip sonra yapmak veya yapmamaktır.^[72] İradî fiil, olumlu alanda, yani "dürtü" biçiminde belirerek, bir şeyi yapmak, meydana getirmek şeklinde ortaya çıkar ya olumsuz alanda, yani "yasaklama" şeklinde meydana gelerek; bir istek ve ihtiyaca engel olmak şeklinde belirir. Demek ki iradî fiilin işleyişi olumlu ya da olumsuz; yani "dürtü" ya da "yasaklama" şeklindedir. Çoğu zaman söylendiği gibi irade yalnızca "dürtü" gücünden, yani yapma isteğinden ibaret değildir; aynı zamanda isteklerimizi engellemek, içgüdülerimizi bastırmak ve arzularımıza gem vurmaya yeteneğine de sahiptir.^[73]

Bazen refleks şeklinde bir hareketi tesadüfen yapmış oluruz. Bu hareket hafızamızda bir iz bırakır. İşte biz ancak o zaman aynı hareketi yapmak iradesinde bulunabiliriz. Örneğin boğazımızın herhangi bir nedenle tahriş olmasından dolayı öksürürüz. Bu bir reflektir. Ama birinin dikkatini çekmek için de öksürmemiz mümkündür ki, bu durumda bu hareketimiz bir iradi eylemdir.^[74] Bu ifadeden de anlaşıldığı şekilde iradi bir hareket ancak daha önce gerçekleştirilmiş -bilinçli ya da bilinçsiz bir hareketle ortaya çıkabilir.

Günlük konuşmalarımızda iradeli insan, iradesiz insan, iradesi güçlü veya güçsüz gibi deyimleri kullanırız. Zayıf veya kuvvetli irade sahibi olmak, doğuştan getirilen bir özellik değil, sonradan kazanılan bir durumdur.^[75]

Hareketlerini, duygularını ve düşüncelerini yönetme yeteneği kazanmış olan insanlar, benliklerine hâkimiyeti sağlamış, yani bilinçli bilinçsiz, açık veya gizli bütün güçlerini bir ideale yöneltme imkânı elde etmiş, olurlar. Böyle kişilerin hayatları mükemmel bir birlik/uyum içinde şekillenir ve hedeflerine doğru güvenli adımlarla ilerlerler. Yeni şartların ve yeni çevrelerin gereklerine kolayca uyum sağlarlar. Benliğe hâkimiyet bir an içinde, bir hamlede, bir darbeye elde edilemez. Bu durum, ancak muntazam, bilinçli ve sürekli bir düzenle sağlanabilir ve ruhun bir zaferidir.^[76]

İradeli davranışları, hırs, içgüdü, duygu, heyecan, mizaç, ihtiyaç vb. nedenlerle yapılan davranışlardan ayırmak gerekir. Bu tür davranışlar çoğu zaman bilinçli olarak yapılmaz. Bu açıdan irade de mutlaka bilinç ve en iyiyi arama niyeti olmalıdır. Zevklerimiz tatmin etmek rahatımızı istemek, ihtiyaçlarımızı karşılamak için yaptığımız davranışlara gerçek anlamda iradeli davranışlar diyemeyiz. Gerçek ve mükemmel bir irade, İnsanın sağlam aklı ve zekası ile amacına doğru gitmesini ister. Şayet, bizde bir biri ile çelişen eğilimler, istekler varsa ve biz iyiyi tercih ederek hareket ediyorsak iradeli hareket ediyoruz demektir.^[77]

DİPNOTLAR

- 1 Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, çev. Ayda Yörükân, Türkiye İş Bankası Yay, Ankara 2000, 5.31.
- 2 Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, s. 33.
- 3 Alaattin Gövsa, Çocukta Davranış Gelişimi, Hayat Yay, İstanbul 1999, 5.13.
- 4 Gövsa, Çocukta Davranış Gelişimi, s. 14.
- 5 Orhan Çaplı, İnsanın İç Dünyası, Bilgi yayınevi, İstanbul 1992, s. 9.
- 6 Gövsa, Çocukta Davranış Gelişimi, s. 19.
- 7 Çaplı, İnsanın İç Dünyası, s. 11.
- 8 Gövsa, Çocukta Davranış Gelişimi, s. 19.
- 9 Çaplı, İnsanın İç Dünyası, s. 11.
- 10 Gövsa, Çocukta Davranış Gelişimi, s.19.
- 11 Gövsa, Çocukta Davranış Gelişimi, s. 20-21.

- 12 aplı, İnsanın İç Dünyası, s. 11.
- 13 Gövsa, ocukta Davranış Gelişimi, s. 21.
- 14 aplı, İnsanın İç Dünyası, s. 11-12.
- 15 Gövsa, ocukta Davranış Gelişimi, 5.23. 16 aplı, İnsanın İç Dünyası, s. 1;3.
- 17 aplı, İnsanın İç Dünyası, s. 14.
- 18 Alaattin Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, Hayat Yay, İstanbul 1998, s. 63.
- 19 Gvsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 64-65.
- 20 aplı, İnsanın İ Dnyası, s. 15.
- 21 aplı, İnsanın İ Dnyası, s. 15.
- 22 Gvsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 68.
- 23 Gvsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 68.
- 24 aplı, İnsanın İ Dnyası, s. 17.
- 25 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 18.
- 26 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 19-20.
- 27 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 20-21.
- 28 Gvsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 68.
- 29 Gvsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 100.
- 30 Gvsa, Duygusal Gelişim, s. 100.
- 31 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 22.
- 32 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 23.
- 33 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 24.
- 34 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 25.
- 35 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 25.
- 36 aplı, İnsanın i Dnyası, s. 25.
- 37 Gvsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 132.
- 38 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 134.
- 39 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 135.
- 40 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 26.
- 41 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 26.

- 42 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 27.
- 43 Gazali, Kimya-yı Saadet, ev. Ali Arslan, Ankara 2004, c. 2, s. 610.
- 44 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 111-112.
- 45 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 28.
- 46 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 76 77.
- 47 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 125-127.
- 48 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 88.
- 49 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 29.
- 50 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 29-30.
- 51 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 30.
- 52 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 30.
- 53 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 90-91.
- 54 aplı, İnsanın iç Dünyası, s. 31. 55 çaplı, İnsanın iç Dünyası, s. 32. 56 çaplı, İnsanın iç Dünyası, s. 32.
- 57 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 81. 58 çaplı, İnsanın iç Dünyası, s. 32.
- 59 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 91. 60 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 70.
- 61 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 143.
- 62 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 150.
- 63 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim s. 144-145.
- 64 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 152-153.
- 65 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 146. 66 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 146.
- 67 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 153-154.
- 68 Gövsa, ocukta Duygusal Gelişim, s. 149.
- 69 Mehmet Zeki Aydın, Ailede ocuğun Ahlak Eğitimi, İstanbul 2005, s. 191.
- 70 Gövsa, ocukta Davranış Gelişimi, s. 52.
- 71 Yaşar Fersahoğlu, Kur'an da Zihin Eğitimi, Marifet Yay., İstanbul 1998, s. 136.
- 72 Fersahoğlu, Kur'an da Zihin Eğitimi, s 136.
- 73 Gövsa, ocukta Davranış Gelişimi, s. 54.
- 74 Gövsa, ocukta Davranış Gelişimi, s. 56-57.
- 75 Aydın, Ailede ocuğun Ahlak Eğitimi, s.191.

76 Gövsa, ocukta Davranış Gelişimi, s. 60.

77 Aydın, Ailede ocuğun Ahlak Eğitimi, s. 192.

^[1] Bu makale, “İnsanın Değerler Eğitimi” **Eğitim Yazıları**, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 2006, sayı:10, s.s. 65–81’de yayımlanmıştır. Bu makalenin verileri, Sümeyra Tekin tarafından 2005 yılında C İlahiyat Fakültesinde Lisans Tezi olarak hazırlanan İnsanın Ahlakî Davranışları ve Eğitimi adlı çalışmasından alınmıştır.

^[2] www.mehmetzekiaydin.com Email: mehmetzekiaydin@gmail.com